

*De portrettering van
Maria Magdalena
in film*

*Bachelorscriptie Taal- en Cultuurstudies
Anne Roozeboom (3856488)
Begeleider: Dr. Freek L. Bakker*

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING	2
2. MARIA MAGDALENA IN OUDE CHRISTELIJKE GESCHRIFTEN	4
A. Maria Magdalena in apocriefe teksten	5
<i>De gnostische Maria Magdalena</i>	5
<i>Vrouwelijk leiderschap</i>	6
<i>Maria Magdalena spreekt tot de verbeelding</i>	8
B. Maria Magdalena in het Nieuwe Testament	9
<i>Verskillende Maria's</i>	9
<i>In vier evangeliën</i>	9
<i>Maria Magdalena, als volgeling van Jezus</i>	10
<i>Maria Magdalena als boeteling</i>	12
<i>Maria Magdalena als getuige van de opstanding</i>	13
3. MARIA MAGDALENA IN DE FILM	18
<i>Film als visueel medium</i>	18
A. Een analyse van de geraadpleegde films	19
<i>The King of Kings</i>	19
<i>Jesus Christ Superstar</i>	20
<i>The Last Temptation of Christ</i>	21
<i>The Passion of The Christ</i>	23
<i>Mary</i>	24
B. Een vergelijking van de films	26
<i>Maria Magdalena als volgeling</i>	26
<i>Maria Magdalena als getuige van de opstanding</i>	27
<i>Maria Magdalena als leider</i>	27
<i>Maria Magdalena als sekssymbool</i>	28
4. CONCLUSIE	30
LITERATUURLIJST	32

1. INLEIDING

Hoewel Maria Magdalena niet het meest bestudeerde Bijbelse personage is, heeft ze sinds het begin van de bestudering van de christelijke teksten veel aandacht gehad. Haar persoon trekt de belangstelling in de volgende drie grote onderzoeksvelden op het gebied van de exegese en de theologie: Maria Magdalena in de vier Evangelien van het Nieuwe Testament, Maria Magdalena in gnostische geschriften en Maria Magdalena vanuit het perspectief van vrouwenstudies.¹

Waarom is zij zo interessant? Naar waarschijnlijkheid is het de geheimzinnigheid rond Magdalena geweest die ervoor heeft gezorgd dat zo veel wetenschappers zoveel mogelijk over haar willen weten. In 'Maria Magdalena, de mythe voorbij' schrijft Esther de Boer:

*'De evangelienschrijvers vertellen meer niet dan wel over Maria Magdalena. Over Petrus geven zij bijvoorbeeld veel meer informatie dan over haar. Haast uit het niets opduikend staat ze op paasmorgen in de schijnwerpers om daarna even snel als ze opgekomen is weer te verdwijnen.'*²

Magdalena speelt een belangrijke rol in de evangeliën – ze blijkt Jezus vanaf het begin van zijn werk gevolgd te hebben en was volgens de Bijbel een van de weinige volgelingen die aanwezig was bij Jezus' kruisiging en graflegging.³

Toen het medium film werd uitgevonden, konden personen op een andere manier worden afgebeeld dan voorheen. Dit medium kon aan de personages die daarin optraden door middel van kostuums, decors, gezichtsuitdrukkingen en lichamelijke bewegingen een duidelijker karakter meegeven.⁴ Toen de Jezusfilms opkwamen, moesten de filmmakers er ook over nadenken hoe ze Maria Magdalena – de vrouw van wie meer *niet* bekend is dan *wel* – zouden portretteren. Dat is het onderwerp van deze scriptie geworden.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt: *'Hoe wordt Maria Magdalena geportretteerd in de vijf geanalyseerde films in verhouding tot de oude christelijke geschriften?'* Om deze vraag te beantwoorden heb ik deelvragen opgesteld. De deelvraag van hoofdstuk 2, *'Hoe wordt Maria*

¹ Marjanen, 1

² De Boer (2004), 33

³ De Boer (2004), 9

⁴ Burstein, 11

Magdalena geportretteerd in de oude christelijke geschriften?' beantwoord ik door middel van een literatuurstudie. In dit hoofdstuk kijk ik de portrettering van Maria Magdalena in de oude christelijke geschriften; ik bekijk eerst de apocriefe geschriften en vervolgens het Nieuwe Testament.

De deelvraag van hoofdstuk 3 luidt: *'Hoe wordt Maria Magdalena geportretteerd in de film?'* Ik kan niet alle Jezusfilms gebruiken voor dit onderzoek, omdat dat er teveel zijn. Er zijn immers meer dan honderdvijftig Jezusfilms.⁵ Ik beperk mij daarom tot de films waarin Maria Magdalena voorkomt.⁶ In dit hoofdstuk analyseer ik vijf films. Vier van deze films zijn Jezusfilms: *The King of Kings*, de belangrijkste stomme Jezusfilm die ooit gemaakt is en een gigantisch publiek heeft bereikt; *Jesus Christ Superstar*, een verfilmde rockopera die een groot publiek bereikte; *The Last Temptation of Christ*, een film die tot veel opschudding en kritiek leidde; en *The Passion of The Christ*, de Jezusfilm die op dit moment geldt als het grootste kassucces ooit gemaakt.⁷ Daar voeg ik de film *Mary* nog aan toe, omdat dit een van de weinige films is waarin Maria Magdalena als hoofdrolspeelster optreedt.

Ten slotte maak ik een vergelijking van hoe deze films Maria Magdalena neerzetten. Bij deze vergelijking let ik op vier dingen: Maria Magdalena als volgeling, Maria Magdalena als getuige van de opstanding, Maria Magdalena als leider en Maria Magdalena als sekssymbool. We zullen namelijk ontdekken dat dit de vier typen zijn waarin Maria Magdalena over het algemeen wordt uitgebeeld.

⁵ Bakker (2011), 10

⁶ De films waarin Maria Magdalena wel voorkomt, maar die in dit onderzoek niet worden behandeld zijn: *From The Manger To The Cross* (1912), *King of Kings* (1961), *The Greatest Story Ever Told* (1965), *Son of Man* (1969), *Il Messia* (1975), *Jesus of Nazareth* (1977), *Karuna Mayudu* (1978), *Jésus de Montréal* (1989), *Shanti Sandesham* (2004), *Color of the Cross* (2006) en *Jezile* (2006).

⁷ Bakker (2011), 151

2. MARIA MAGDALENA IN OUDE CHRISTELIJKE GESCHRIFTEN

Letterlijk betekent Maria Magdalena in het Grieks Maria de Magdaleense. Dat betekent dat zij afkomstig was uit het stadje Magdala, dat gelegen was aan het Meer van Galilea. De Latijnse vertaling maakte van Maria de Magdaleense Maria Magdalena. Wetenschappers hebben vaak benadrukt hoe weinig er bekend is over Maria Magdalena. Ze wordt maar dertien keer genoemd in het hele Nieuwe Testament, inclusief de parallelle verzen⁸ en alles wat we over haar weten is ooit verteld vanuit het oogpunt van mannen.⁹ Niet alleen in de Bijbelse canon, maar ook in niet-canonieke geschriften komt de naam van Maria Magdalena voor.

In dit hoofdstuk probeer ik een beeld te vormen van de vele discussies die er plaatsvinden over de historische Maria Magdalena. Er is weinig bekend over Maria Magdalena. Ze wordt maar weinig genoemd in het Nieuwe Testament. Maar de naam van Maria Magdalena komt, zoals hierboven al opgemerkt, niet alleen in de Bijbel, maar ook in niet-canonieke geschriften voor, bijvoorbeeld in de gnostische geschriften. Met niet-canonieke of gnostische geschriften bedoelen we in deze studie geschriften uit de eerste drie eeuwen van het christendom die niet in de canon, het Nieuwe Testament, werden opgenomen. Deze worden ook dikwijls aangeduid als apocriefe geschriften. De deelvraag van het eerste deel van dit hoofdstuk luidt: *Hoe wordt Maria Magdalena geportretteerd in apocriefe teksten?* Het zal duidelijk worden dat Maria in deze geschriften wordt gepresenteerd als trouwe volgeling en uitlegger van de Schrift. Opvallend is dat ze in deze geschriften als vrouw een actieve en vooraanstaande rol speelde in de kring van Jezus' leerlingen. Dit maakt Maria Magdalena een interessante figuur om te bestuderen met betrekking tot leiderschap en de positie van vrouwen.

⁸ Ehrman, 187

⁹ Ehrman, 191

A. Maria Magdalena in apocriefe teksten

Over de term 'gnostisch' bestaan er tegenwoordig nog steeds discussies. Toch helpt een gnostische categorisering om de verschillende manieren waarop Magdalena wordt herinnerd en gerepresenteerd te begrijpen. De gnostici hadden hun eigen visie op openbaring en gezag. Elaine Pagels schrijft:

'In terms of the social order, 'orthodoxy' legitimizes a hierarchy of persons through whose authority in teaching and discipline all others must approach God. Gnostic teaching, as Irenaeus and Tertullian see it, is potentially subversive of this order: it claims to offer every initiate direct access to God of which the presbyters and bishops themselves may be ignorant.'¹⁰

Oftewel: de gnostici hielden er andere opvattingen op na over wie toegang had tot de openbaring en dus op de bevoegdheid om van de boodschap van Jezus te leren dan de kerkelijke leiders als Ireneüs en Tertullianus. Zij aanvaardden andere gezaghebbende teksten en hadden andere opvattingen over God, de wereld en redding.

De gnostische Maria Magdalena

In het begin van de achttiende eeuw werden geschriften gevonden waarvan men denkt dat het de gnostische geschriften zijn. In deze geschriften komt een Maria voor, die vaak geïdentificeerd wordt met Maria Magdalena. In 1773 vond men de Pistis Sophia, die gesprekken met Jezus en zijn leerlingen bevatte. In 1896 werd de Berlijnse Codex gevonden, waarin zich het Evangelie van Maria bevond, en in 1945 vond men de Nag Hammadi-geschriften met onder andere het Evangelie van Thomas, het Gesprek met de Verlosser, het Evangelie van Filippus, en de Wijsheid van Jezus Christus. Deze geschriften komen alle uit de tweede en derde eeuw.¹¹

In bovengenoemde geschriften is Maria Magdalena een van de discipelen die leert van Jezus. Ze stelt vragen, ze spreekt en er wordt over haar gesproken. Zowel in het Evangelie van Thomas als in de Wijsheid van Jezus Christus stelt ze vragen over de natuur en het doel van discipelschap. In de Wijsheid van Jezus Christus vraagt ze ook hoe de discipelen zich kennis kunnen verwerven. In Het Gesprek met de Verlosser is ze een van de drie discipelen (de andere twee zijn Matteüs en Judas) die speciale instructies krijgt. Ze vraagt over de betekenis

¹⁰ Pagels (1978), 430

¹¹ De Boer (2002), 5

van verdriet en vreugde. Ze vraagt haar broeders ook hoe zij omgaan met alle dingen die de Heer hen vertelt.¹²

Daarnaast heeft Maria Magdalena in bovengenoemde geschriften een rol als uitlegger. Ze kent de Heilige Schrift en de woorden van Jezus en bediscussieert hun betekenis. In de Pistis Sophia citeert ze Jesaja en de Psalmen. Ze herinnert aan wat Jezus heeft gezegd en wat Paulus heeft opgeschreven. Ook citeert ze de uitspraken van Jezus in het Gesprek met de Verlosser.¹³ Maria's inzicht wordt zeer gewaardeerd. In de Pistis Sophia wordt ze herhaaldelijk geprezen door Jezus, omdat ze nauwkeurig en accuraat relevante vragen stelt. In het Evangelie van Filippus en het Evangelie van Maria stellen de discipelen dat de Heer meer van haar houdt dan van hen. In het Evangelie van Filippus wordt ze genoemd als constante metgezel van de Heer.¹⁴

De vondst van het Evangelie van Maria maakt Maria Magdalena de enige historische vrouw die een evangelie op haar naam heeft staan. In dit evangelie is minstens de helft van wat er nog over is een dialoog tussen Maria en de Heer. In de andere helft is ze een van de centrale figuren in het evangelie. Het Evangelie van Maria wordt meestal opgevat als een belangrijk getuigenis van de status van Maria Magdalena in vroege gnostische kringen.¹⁵

Veel wetenschappers vragen zich af waar het gnostische portret van Maria Magdalena vandaan komt en hoe men het moet bekijken. Elaine Pagels suggereert dat de gnostische Maria Magdalena duidelijk maakt dat er in de tweede en derde eeuw een debat gaande was over de positie van vrouwen in de kerk. Maria Magdalena symboliseert volgens haar een onorthodoxe visie op vrouwen. Petrus daarentegen symboliseert volgens haar de orthodoxe positie. Volgens haar wekt het gebruik van de naam van Maria Magdalena door gnostische auteurs de suggestie dat vooraanstaande vrouwen een uitdaging vormden voor de positie van de mannelijke leiders van de gemeenschap.¹⁶

¹² De Boer (2002), 5

¹³ De Boer (2002), 5

¹⁴ De Boer (2002), 5

¹⁵ De Boer (2002), 6

¹⁶ Zoals uitgelegd in Pagels (1989), 13-15 en in de Boer (2002), 6

Vrouwelijk leiderschap

Dat vrouwen vroeger binnen het christendom een actieve rol speelden leidde tot spanningen, vooral in een tijd van concurrentie tussen de opkomende leiders. Althans, dit bewijzen twee beroemde teksten die pleiten tegen elke vorm van autoriteit onder vrouwen.¹⁷ Allereerst 1 Korintiërs 14:34-35:

'Vrouwen moeten gedurende uw samenkomsten zwijgen. Ze mogen niet spreken, maar moeten ondergeschikt blijven, zoals ook in de wet staat. Als ze iets willen leren, moeten ze het thuis aan hun man vragen, want het is een schande voor een vrouw als ze tijdens een samenkomst spreekt.'

Daarnaast stelt 1 Timoteüs 2:11-14:

'Een vrouw dient zich gehoorzaam en bescheiden te laten onderwijzen; ik sta haar dus niet toe dat ze zelf onderwijst of gezag over mannen heeft; ze moet bescheiden zijn. Want Adam werd als eerste geschapen, pas daarna Eva. En niet Adam werd misleid, maar de vrouw; zij overtrad Gods gebod.'

Deze spanningen komen ook duidelijk aan bod in de verhalen van Maria en Petrus. Karen King beweert dat Maria-teksten de legitimiteit van vrouwelijk leiderschap willen bewijzen, terwijl de teksten van Petrus de rol van vrouwen die afwezig, stil of onderdanig zijn ondersteunen.¹⁸ Dit heeft ervoor gezorgd dat het Evangelie van Maria als ketterij werd bestempeld, omdat dit geschrift bevestigt dat vrouwen kunnen dienen als leraren en predikers doordat Maria Magdalena deze rol vervult.¹⁹ Bart Ehrman merkt op dat de rol van Magdalena in het opstandingsverhaal...

*'... came to me minimized in some places, especially as men became increasingly in charge of the church and the woman leaders – some of the apostels – came to be silenced. In other places her role and reputation lived on, as evidenced in the scattered references to her in various sources from the early Christian movement, especially among the Gnostics.'*²⁰

Hij wijst hiermee op de verschillende representaties van Maria Magdalena binnen de gnostische gemeenschap en andere christelijke gemeenschappen. Dit betekent niet dat alle gnostici overeenstemmen over de rol van Magdalena. Ondanks dat de gnostische geschriften toch een bepaald dualisme en negatieve vrouwelijke beeldtaal bevatten, zou geponeerd kunnen worden dat de gnostische Magdalena gerespecteerd wordt als een vrouwelijk apostolisch leider en pleitbezorger van egalitair discipelschap.²¹ Esther de Boer wijst er in haar boek 'The gospel of Mary, beyond a Gnostic and Biblical Mary Magdalene' tevens op dat het

¹⁷ Hearon, 92

¹⁸ King, 172

¹⁹ King, 171

²⁰ Ehrman, 256

²¹ De Boer (2002), 29

Evangelie van Maria in het bijzonder tegen de afwijzing van het lesgeven van Maria is gericht, omdat ze een vrouw is, maar dat dit niet direct betekent dat het specifiek pleit voor het apostolische leiderschap van vrouwen.²²

Maria Magdalena spreekt tot de verbeelding

Kortom: de handelingen van Maria Magdalena worden gebruikt als strategie in de discussies over leiderschap, openbaring en gezag, in het bijzonder met betrekking tot de positie van vrouwen. Dit maakt een analyse van de representaties van haar dus waardevol.

Toen de oude christelijke bronnen een vaste vorm gekregen hadden, werden ze na die tijd opnieuw geïnterpreteerd door individuen. Zo gingen deze bronnen een eigen leven leiden. Ze reisden door de eeuwen heen terwijl verschillende groepen en individuen inspiratie aan hen opdeden en de verhalen uiteindelijk gebruikten voor zichzelf. Niet anders geldt voor de cultuur van de twintigste en eenentwintigste eeuw. Naast dat ze een populair onderwerp is in wetenschappelijke werken, kreeg Maria Magdalena in de afgelopen decennia de volle aandacht in boeken en films.

In mijn analyse in hoofdstuk 3 zal ik bekijken in hoeverre vrouwelijk leiderschap voorkomt in de Jezusfilms en hoe haar positie is in vergelijking met die van de andere volgelingen van Jezus. Niet alleen portrettering uit de apocriefe teksten, ook de Bijbelse portrettering van Maria Magdalena is van groot belang om haar representatie in Jezusfilms te kunnen analyseren. Daarom wijd ik het volgende deel van dit hoofdstuk aan de Bijbelse portrettering van Maria Magdalena.

²² De Boer (2002), 192

B. Maria Magdalena in het Nieuwe Testament

De deelvraag van dit deel van het hoofdstuk luidt: *Hoe wordt Maria Magdalena geportretteerd in het Nieuwe Testament?* Allereerst ga ik na welke Maria's er in het Nieuwe Testament voorkomen. In alle vier evangeliën blijkt Maria Magdalena een van de volgelingen van Jezus te zijn. Ze was echter niet de enige vrouwelijke volgeling. Over de vraag of Magdalena ook een discipel is geweest, zijn de meningen verdeeld. Zij speelt duidelijk een rol bij de kruisiging, graflegging en opstanding van Jezus. Magdalena heeft bovendien het imago van boetelinge – ze zou een prostituee geweest zijn. Dit idee ontstond in de Middeleeuwen, maar tegenwoordig plaatst men vraagtekens bij deze interpretatie.

Verschillende Maria's

De naam van Maria komt meerdere keren voor in het Nieuwe Testament. Omdat het lastig kan zijn om de Maria's uit elkaar te houden, volgt meestal een nadere aanduiding na de naam. Zo zijn er Maria de moeder van Jezus, Maria de moeder van Jacobus en Jozef, Maria zij van Klopas, Maria de zuster van Martha en Maria Magdalena. Laatstgenoemde wordt een aantal keren tegelijkertijd met de meeste andere Maria's genoemd en dus kan ze niet aan hen gelijkgesteld worden, volgens Esther de Boer. Haar naam wordt echter nooit gelijk genoemd met Maria, de zuster van Martha. Dit zou betekenen dat er een mogelijkheid is dat Maria Magdalena en Maria de zuster van Martha dezelfde persoon kunnen zijn.²³ Hier zal ik later nog verder op ingaan.

In vier evangeliën

De vier evangeliën vertellen op verschillende manieren over Jezus. Veel wetenschappers geloven dat het Evangelie van Marcus het oudste evangelie is, en dat dit werk van grote invloed is geweest op de boeken van Matteüs en Lucas. In Marcus wordt de naam van Maria Magdalena vier keer genoemd, de eerste keer in Marcus 15:40. In deze passage kijkt Magdalena met een groep vrouwen naar de kruisiging van Jezus. Ze kijken van een afstand, waar Marcus geen verklaring voor geeft. Uit dit vers kan men in ieder geval drie belangrijke inzichten halen. De tekst vertelt dat de vrouwen volgelingen van Jezus waren. Daarnaast

²³ De Boer (2004), 21

maakt de herhaaldelijke vermelding en de identificatie van Maria Magdalena haar aanwezigheid en bekendheid onder de Bijbelse vrouwen waardevol. Wanneer zij zich in een groep vrouwen bevindt, is haar naam vaak de eerstgenoemde.²⁴ Dit benadrukt haar vooraanstaande positie – niet alleen onder vrouwelijke leerlingen, maar onder allemaal.²⁵

In drie opzichten komen de evangelisten overeen:

- Ze noemen haar alle vier Maria Magdalena (of Maria uit Magdala);
- Ze wordt een van de volgelingen van Jezus genoemd;
- Ze laten haar vooral een rol spelen bij de kruisiging, graflegging en opstanding van Jezus.²⁶

Maria Magdalena als volgeling van Jezus

Onder Jezus' volgelingen was Maria Magdalena niet de enige vrouw.²⁷ Wie de volgelingen precies waren en hoe hun verhoudingen lagen is niet precies bekend, maar Marcus 15:40-41 verwoordt het als volgt:

'Van een afstand keken ook enkele vrouwen toe, onder wie Maria uit Magdala en Maria de moeder van Jakobus de jongere en van Joses, en Salome. Toen hij in Galilea verbleef, waren deze vrouwen hem gevolgd en hadden ze voor hem gezorgd, net als vele andere vrouwen die met hem waren meegereisd naar Jeruzalem.'

Wanneer we naar de vrouwelijke volgelingen kijken, blijken de overige evangeliën echter van Marcus af te wijken. Matteüs 27: 55-56 maakt van bovengenoemd vers:

'Vele vrouwen, die Jezus vanuit Galilea gevolgd waren om voor hem te zorgen, stonden van een afstand toe te kijken. Onder hen bevonden zich Maria uit Magdala, Maria de moeder van Jacobus en Josef, en de moeder van de zonen van Zebedeüs.'

Marcus spreekt over twee groepen vrouwen: de vrouwen die Jezus dienden toen hij nog in Galilea was en de vrouwen die met Jezus mee op pelgrimstocht naar Jeruzalem waren. Matteüs maakt dit onderscheid niet en categoriseert de vrouwen die hij noemt bij degenen die Jezus dienden vanaf Galilea.²⁸ In het Evangelie van Lucas komen de vrouwen al eerder aan bod dan bij de kruisiging. Deze evangeliëschrijver noemt ze al bij het begin van Jezus' tocht die in Galilea begint. Lucas 8: 1-3 vertelt:

²⁴ Miller, 47

²⁵ Miller, 48

²⁶ De Boer (2004), 33

²⁷ De Boer (2004), 45

²⁸ De Boer (2004), 58

‘Kort daarop begon hij rond te trekken van stad tot stad en van dorp tot dorp om het goede nieuws over het koninkrijk van God te verkondigen. De twaalf vergezelden hem, en ook enkele vrouwen die van boze geesten en ziekten genezen waren: Maria uit Magdala, bij wie zeven demonen waren uitgedreven, Johanna, de vrouw van Chusas, de rentmeester van Herodes, en Susanna – en nog tal van anderen die uit hun eigen middelen voor hen zorgden.’

In alle vier de evangeliën is Maria Magdalena dus een volgeling van Jezus, maar vanaf wanneer zij Jezus is gaan volgen lijkt niet duidelijk te worden.

Tegenwoordig wordt vrij algemeen aangenomen dat het getal twaalf in het geval van de discipelen vooral een symbolische lading heeft. De twaalf staan voor de twaalf stammen het volk van God, het Joodse volk. Het is niet bekend wie die twaalf discipelen precies geweest zijn.²⁹ De lijsten in Matteüs en Lucas geven echter een goed beeld. De tekst van Matteüs 10:2-4 zegt:

‘Dit zijn de namen van de twaalf apostelen: als eerste Simon, die Petrus genoemd wordt, en zijn broer Andreas, Jakobus, de zoon van Zebedeüs, en zijn broer Johannes, Filippus en Bartolomeüs. Tomas en de tollenaar Matteüs, Jakobus, de zoon van Alfeüs en Taddeüs, en ten slotte Simon Kananeüs en Judas Iskariot, die hem zou uitleveren.’

Lucas noemt de volgende discipelen:

‘Simon, aan wie hij de naam Petrus gaf, diens broer Andreas, Jakobus en Johannes, Filippus en Bartolomeüs, Matteüs en Tomas, Jakobus, de zoon van Alfeüs en Simon, die de IJveraar genoemd werd, Judas, de zoon van Jakobus, en Judas Iskariot, die een verrader werd.’³⁰

De lijsten met discipelen komen in beide hoofdstukken grotendeels overeen. Matteüs noemt de naam van Taddeüs. Lucas noemt deze naam niet, maar wel de naam van Judas, de zoon van Jakobus.

Elisabeth Schüssler Fiorenza introduceerde de term ‘discipelschap van gelijken’. Volgens haar kan er geen verschil zijn geweest tussen de mannelijke en vrouwelijke discipelen. Zij waren samen leerling van de ene leraar. De evangelisten noemen een aantal vrouwelijke volgelingen bij naam, onder wie Maria Magdalena. Volgens het ‘discipelschap van gelijken’ is het dus aannemelijk dat Magdalena tot de kleine kring van vaste volgelingen hoorde.³¹ De Boer heeft hier haar twijfels bij. De vier evangelisten noemen de vrouwen wel bij de volgelingen van Jezus, maar de evangelisten maken niet duidelijk of deze vrouwen bij de twaalf discipelen

²⁹ De Boer (2004), 52

³⁰ Lucas 6: 14-16

³¹ De Boer (2004), 53

horen of dat zij de mannen dienstbaar waren met hun bezittingen.³² De Boer stelt: 'De evangelisten beseften dat hun verhaal over Jezus niet aan overtuigingskracht zou winnen wanneer zij al te zeer zouden benadrukken dat Jezus ook vrouwen tot de kleine groep van zijn permanente volgelingen rekende.'³³

Maria Magdalena als boetelinge

In de Middeleeuwen stond Magdalena stond in hoog aanzien, zo hoog zelfs, dat ze in sommige landen – bijvoorbeeld in Frankrijk – bijna populairder was dan Maria de moeder van Jezus. Magdalena werd destijds geportretteerd als boetelinge – ze zou een prostituee geweest zijn.³⁴ Dit imago baseerde men op een samenvoeging van Bijbelse gegevens. In Johannes 11:2 staat:

'...dat was de Maria die Jezus met olie gezalfd heeft en zijn voeten met haar haar heeft afgedroogd.'

Het evangelie heeft het hier over Maria de zuster van Martha. Lucas 7:37 zegt het volgende:

'Een vrouw die in de stad bekendstond als zondares had gehoord dat hij bij de farizeeër thuis zou eten, en ze ging naar het huis met een albasten flesje met geurige olie.'

De zuster van Martha uit het Evangelie van Johannes werd destijds gelijkgesteld aan de zondares uit Lucas.³⁵ Kort na bovengenoemd vers schrijft Lucas 8:2 over de uitdrijving van boze geesten bij Maria Magdalena:

'En ook enkele vrouwen die van boze geesten en ziekten genezen waren: Maria uit Magdala, bij wie zeven demonen waren uitgedreven.'

Lucas beschrijft dat deze vrouwen door Jezus en zijn leerlingen mee het land door zijn getrokken. Wanneer men de verzen van Lucas combineert kan men het zo interpreteren dat de zeven boze geesten gelijk staan aan de zonden van de zondares. Maria Magdalena kan hier dus de zalvende zondares zijn, en ook de zalvende zuster van Martha.³⁶

Elisabeth Moltmann-Wendel stelt dat deze interpretatie een grote vergissing is:

*'De grote zondares van wie Lucas vertelt, en Maria Magdalena van wie alle vier de evangeliën berichten, hebben niets met elkaar te maken, net zo weinig als Petrus met Judas.'*³⁷

Volgens deze redenering heeft de kerk de verschillende verhalen uit de evangeliën onterecht op een hoop heeft gegooid. Het vers van Lucas 8:2

³² De Boer (2004), 59

³³ De Boer (2004), 60

³⁴ De Boer (2004), 13

³⁵ De Boer (2004), 21

³⁶ De Boer (2004), 21

³⁷ Moltmann-Wendel, 68

‘En ook enkele vrouwen die van boze geesten en ziekten genezen waren: Maria uit Magdala, bij wie zeven demonen waren uitgedreven’

verhaalt volgens Moltmann-Wendel van de roeping en genezing van Maria Magdalena. De ‘boze geesten’ wijzen volgens haar op een geestesziekte. In hoofdstuk 7:37 maakt Lucas melding van een bekende prostituee die het huis van een Farizeeër binnendringt:

‘Een vrouw die in de stad bekendstond als zondares had gehoord dat hij bij de farizeeër thuis zou eten, en ze ging naar het huis met een albasten flesje met geurige olie.’

Ze stoort en prikkelt het gezelschap, barst aan Jezus’ voeten in tranen uit en zalft zijn voeten. Volgens de theorie van Moltmann-Wendel heeft de kerk de ‘boze geesten’ op een hoop gegooid met ‘seksuele zonde’.³⁸ Maria Magdalena zou dan ook ten onrechte worden aangezien voor een boetelinge.

Ook Esther de Boer stelt dat bij de interpretatie van Maria als boetelinge vraagtekens moeten worden gezet. Er zijn drie zwakke schakels te ontdekken in de koppeling van deze Bijbelse gegevens. Ten eerste worden teksten uit verschillende evangeliën gecombineerd. Daarnaast twijfelt ze aan de interpretatie van de zeven boze geesten als zonden en ten derde worden Maria Magdalena en Maria de zuster van Martha met elkaar geïdentificeerd. Over de derde zwakke schakel is De Boer kritisch: Maria de zuster van Martha woonde in Bethanië, vlakbij Jeruzalem, terwijl Maria Magdalena haar naam te danken heeft aan haar afkomst, de plaats Magdala. Hoewel het Nieuwe Testament geen duidelijk uitsluitsel geeft als het gaat om de identificatie van de twee vrouwen, doet de vroege traditie dit wel.³⁹ Voor deze scriptie is het relevant om te kijken hoe filmschrijvers en –regisseurs aankijken tegen deze interpretatie. Ik zal in mijn analyse dan ook kijken naar de keuze van de regisseur en of Maria als boetelinge wordt geportretteerd.

Maria Magdalena als getuige van de opstanding

Marcus

Marcus 15:47 stelt dat Maria Magdalena, eerstgenoemde in haar gezelschap met Maria, de moeder van Joses ‘toekeken in welk graf Jezus werd gelegd’. Het sobere karakter van deze

³⁸ Moltmann-Wendel, 69

³⁹ De Boer (2004), 22

passage benadrukt twee details met betrekking tot Maria Magdalena: haar belang over dat van haar metgezel en haar getuigenis van de begrafenis.⁴⁰

Later, in Marcus 16:1, is Maria Magdalena met een aantal andere vrouwen op weg naar het graf van Jezus om zijn lichaam te zalven met geurige oliën. Weer is zij de eerstgenoemde figuur in Marcus. Bij hun aankomst vinden de vrouwen het graf leeg, op een jongeman in witte kleding na die hen vertelt dat Jezus is opgestaan. Ondanks bevelen van de jongeman om dit aan de volgelingen van Jezus te vertellen, vertrekken de vrouwen in angst en schrik en vertellen niemand van de opstanding. In de latere toevoeging van Marcus staat dat Jezus aan Maria Magdalena en Martha verscheen.⁴¹ Wanneer ze over de opstanding vertelt aan de apostelen, geloven de mannen haar niet, totdat Jezus ook aan de mannen verschijnt.

De portrettering van Maria Magdalena in Marcus 16 blijkt intrigerend, omdat haar belang op verschillende manieren wordt benadrukt. Nadat ze weer als eerste wordt vermeld, is ze de eerste die Jezus ziet na de opstanding, in plaats van een van de mannelijke discipelen. Daarnaast is zij de boodschapper van de opstanding. Jezus verkoos haar boven alle anderen om de boodschap over te brengen. Bovendien is Maria Magdalena de enige persoon die aanwezig is op alle drie de belangrijkste 'Passiescènes'. Ten slotte beschrijft de passage de vrouwen als 'angstig' en 'geschrokken' en Maria als degene 'bij wie hij zeven demonen had uitgedreven'. Volgens William S. Miller portretteren deze beschrijvingen de gehele groep vrouwen – inclusief Magdalena – als bang en zwak.⁴²

Matteüs

Matteüs vertoont veel gelijkenis met Marcus in de beschrijving van Jezus' begrafenis. De tekst van Matteüs 27:61 bestaat zoals Marcus 15:47, uit een enkele zin die van de aanwezigheid van Maria Magdalena en een andere vrouw met de naam Maria bij de begrafenis van Jezus getuigt.

Het laatste hoofdstuk van Matteüs begint op dezelfde manier als het laatste hoofdstuk van Marcus. Het beschrijft de aankomst van Maria Magdalena en de andere Maria bij het graf van

⁴⁰ Miller, 48

⁴¹ Marcus 16:9

⁴² Miller, 48

Jezus. Eerstgenoemde Maria Magdalena en de tweede Maria arriveren bij het graf en zien een figuur in het wit – deze keer een engel. Na de ontdekking van het lege graf en het horen van de opstanding, zijn de vrouwen ‘ontzet’ en ‘opgetogen’, en, in tegenstelling tot in Marcus, lopen ze direct naar de apostelen om van de opstanding te vertellen.⁴³ Op hun weg komen de vrouwen Jezus tegen. Hij spreekt tot hen terwijl zij zijn voeten vasthouden en hem aanbidden.⁴⁴

Lucas

Lucas verschilt op verscheidene punten van de andere boeken. Het meest opvallende is dat Lucas, in tegenstelling tot Marcus, Matteüs en Johannes, Maria Magdalena voorafgaand aan de kruisiging al introduceert.⁴⁵

Lucas 24 opent met de groep vrouwen die aankomt bij het graf van Jezus om zijn lichaam te zalven op de derde dag na de kruisiging:

‘Maar op de eerste dag van de week gingen ze bij het ochtendgloren naar het graf met de geurige olie die ze bereid hadden.’

De vrouwen vinden twee mannen in schitterende kleren bij het lege graf. Lucas 24:5 stelt dat ze door schrik bevangen waren terwijl de mannen tot hen spraken. Ze keerden terug naar de discipelen, die niet geloofden wat de vrouwen hen vertelden.

Het belangrijkste verschil tussen Lucas en de andere evangeliën (hoewel het bij Marcus later is toegevoegd) is dat Maria Magdalena de opgestane Jezus niet ziet. Dit verkleint haar gezag aanzienlijk wanneer je het combineert met haar absentie in Lucas bij de kruisiging en begrafenis. Esther de Boer stelt:

‘Lucas maakt duidelijk dat zij en de andere vrouwen discipelen zijn, maar geen apostelen zoals de twaalf mannelijke discipelen.’⁴⁶

Lucas portretteert Maria Magdalena duidelijk als een minder essentiële figuur dan de andere evangeliën.⁴⁷

⁴³ Matteüs 28:7

⁴⁴ Matteüs 28:9

⁴⁵ Lucas 8:2

⁴⁶ De Boer (2004), 67

⁴⁷ Miller, 50

Johannes

Johannes is het meest unieke evangelie met betrekking tot Magdalena's representatie. Vanaf haar eerste verschijning wordt een patroon doorbroken: Maria is de laatstgenoemde onder een groep vrouwen – de enige keer dat dit gebeurt in de evangeliën en dit minimaliseert haar belang.⁴⁸

Johannes 20:1 beschrijft hoe Maria Magdalena in haar eentje een bezoek aan het graf van Jezus brengt, terwijl het nog donker is. Er wordt niet gezegd dat Maria bang is, haar emoties worden later pas gespecificeerd, en ze loopt naar Simon Petrus na het zien van het open graf. Ze is niet afgeschilderd als een zwakke vrouw, omdat er over haar emoties niet gesproken wordt. Ze komt alleen aan en wordt niet begroet door een hemelse figuur op het graf. Daarna rent ze naar Simon Petrus en de andere geliefde leerling (niet naar de gehele groep van elf) die haar uitspraak geloven.

Johannes 20:2 luidt:

'Ze liep snel terug naar Simon Petrus en de andere leerling, van wie Jezus veel hield, en zei: "Ze hebben de Heer uit het graf weggehaald en we weten niet waar ze hem nu neergelegd hebben."'

Dit zijn de woorden toegeschreven aan Maria Magdalena wanneer zij naar Simon Petrus en de geliefde discipel gaat. Wanneer Simon Petrus en de geliefde leerling vertrekken, laten zij Magdalena huilend buiten het graf achter. Wanneer zij in het graf kijkt, ziet ze twee witte geklede engelen die tegen haar spreken. Dan draait ze zich om en ziet ze Jezus, die ze ten onrechte aanziet voor de tuinman. Hij stelt haar een aantal vragen en uiteindelijk noemt hij haar bij haar naam. Pas dan herkent ze hem. Terwijl hij aan haar verschijnt, vertelt hij dat ze hem niet aan mag raken.⁴⁹ Jezus vertelt haar dat ze het de anderen moet vertellen en dat doet Maria direct.

In Marcus, Matteüs en Johannes verschijnt Jezus aan Maria Magdalena na zijn opstanding. Toch wordt ze maar elf keer genoemd in acht hoofdstukken van de evangeliën. Deze nevenschikking tussen de duidelijke verhevenheid van Maria Magdalena en de zeldzaamheid

⁴⁸ Miller, 51

⁴⁹ Johannes 20:17

van haar vermelding is merkwaardig. Het lijkt te zinspelen op verborgen motieven en betekenissen. Jane Schaberg zegt hierover:

'[S]he was clearly more important ... than the Gospelwriters tell us. Someone who is crucial to the ending of a story cannot ... come out of nowhere...'⁵⁰

Dit laat wetenschappers achter met brandende vragen. Welke indruk laat de minimale vertegenwoordiging van Maria Magdalena in de evangeliën achter?⁵¹ Ook voor filmschrijvers en -regisseurs is de indruk die Maria in de evangeliën achterlaat belangrijk - het bepaalt immers hoe ze gerepresenteerd wordt.

Maria Magdalena was in de evangeliën een volgeling van Jezus en speelde een belangrijke rol bij de kruisiging, graflegging en opstanding van Jezus. In de middeleeuwen had ze een rol als boeteling, maar later is de focus meer gaan liggen op Maria als getuige van de opstanding. Deze verschillende interpretaties zijn van belang bij het analyseren van de films.

⁵⁰ Zoals beschreven in Miller, 47

⁵¹ Miller, 47

3. MARIA MAGDALENA IN DE FILM

Met film als nieuw medium werd het voor filmmakers de vraag hoe ze Maria Magdalena – over wie zo weinig bekend is – in beeld moesten laten komen. In dit hoofdstuk, met de deelvraag ‘Hoe wordt Maria Magdalena geportretteerd in de film?’ analyseer ik vijf films: *The King of Kings*, *Jesus Christ Superstar*, *The Last Temptation of Christ*, *The Passion of the Christ* en *Mary*. Waarom ik voor deze films heb gekozen staat uitgelegd in de inleiding.

Film als visueel medium

De opkomst van het medium film leidde tot een verrijking van de christelijke kunst. Dit medium kon personages in de film door middel van kostuums, decors, gezichtsuitdrukkingen en bewegende lichamen een duidelijk karakter meegeven. Na verloop van tijd ontwikkelde het filmmedium door middel van artistieke conventies zelfs herkenbare codes: Maria de moeder van Jezus draagt blauw, zit in het midden van de tafel bij het Laatste Avondmaal en Maria Magdalena is altijd verleidelijk mooi.⁵²

Dan Burstein, schrijver van ‘Secrets of Magdalene: The Untold Story of History’s Most Misunderstood Woman’, stelt dat alle films afhankelijk zijn van de klassieke werken van de christelijke kunst. Dit geldt zowel voor een personage dat een uit eigen interpretatie samengesteld figuur is als voor een schriftelijk accurate representatie van een persoon. Dit kun je ook zien in de manier waarop Maria Magdalena’s authenticiteit wordt neergezet door filmmakers. Vaak gebeurt dit door een dramatisch minimale jurk, uitgebreide sieraden, door haar houding en gebaren. Films kunnen ook geïnspireerd zijn door tradities waarin de berouwvolle Maria als persoon verandert: haar modieuze kleding verandert dan in eenvoudiger kleding, haar sieraden ontbreken voortaan en ze draagt dan geen make-up meer. Ook toont ze stille emoties terwijl ze Jezus’ voeten zalft of een betrand gezicht bij de kruisiging.⁵³ De eerste film die ik bespreek, *The King of Kings*, is een goed voorbeeld van een film waarin Maria als persoon verandert.

⁵² Burstein, 11

⁵³ Burstein, 12

A. Een analyse van de geraadpleegde films

THE KING OF KINGS (1927)

Een belangrijke film uit de periode van de stomme film is *The King of Kings*. Deze speelfilm kwam uit op 19 april 1927 en duurt 112 minuten. Tijdens de filmpremière echter, duurde de film 155 minuten. In de langere versie is er een grotere rol voor Maria Magdalena weggelegd en deze versie zal ik ook gebruiken voor mijn analyse. De regisseur van de film, Cecil B. DeMille, was in die tijd een groot filmregisseur. Hij was de zoon van een christelijke toneelschrijver en een Joodse moeder, die zich later bekeerde tot het christendom.⁵⁴

The King of Kings begint, in tegenstelling tot veel andere Jezusfilms, niet bij de geboorte van Jezus, maar met een scène waarin Maria Magdalena de hoofdrol speelt. DeMille's Maria Magdalena (Jacqueline Logan) is in het begin rijk en wellustig gekleed; als een courtisane. Ze is geërgerd – Jezus van Nazareth (Henry Byron Warner) heeft Judas Iskariot, haar favoriete klant, beïnvloed. Judas bezoekt haar nu niet meer regelmatig. De schaars geklede Magdalena gebiedt dat haar wagen, getrokken door zebra's, naar Judas wordt gebracht zodat ze Jezus kan ontmoeten.

Het is haar bedoeling de confrontatie aan te gaan met Jezus en 'haar Judas' terug te winnen, maar in plaats daarvan dwingt Jezus haar zich te bekeren van haar zonden. Jezus gaat staan en kijkt haar lang aan. 'Word rein', zegt hij, naar Matteüs 8:3. Dan komen er een soort geestverschijningen uit Maria. Het blijken de zeven zonden: lust, hebzucht, trots, gulzigheid, luiheid, jaloezie en woede. Ze smeken Maria om in haar lichaam te blijven. De tekst van Lucas 8:2 komt in beeld: 'Maria uit Magdala, bij wie zeven demonen waren uitgedreven'. Wanneer de demonen uit haar lichaam zijn ziet Maria zichzelf en vindt zij dat zij wel erg bloot is en wikkelt zij zichzelf daarom in de kleren die ze draagt. Ze kust Jezus' voeten. Matteüs 5:8 komt in beeld: 'Gelukkig wie zuiver van hart zijn, want zij zullen God zien'. Magdalena werpt zich hierna symbolisch uit haar zondige leven door haar sieraden af te doen en haar verleidelijke kostuum te bedekken. Voortaan heeft zij een kap op en een lang gewaad aan, net als de nonnen.

⁵⁴ Bakker (2011), 33

Magdalena lijkt geen rol meer te spelen tot de opstanding. Twee vrouwen, Maria de moeder van Jezus en Maria Magdalena, zijn op weg naar de tombe en zien dat deze open is. Maria Magdalena is in tranen en Jezus zegt: *'Waarom huil je?'*⁵⁵ Maria antwoordt: *'Ze hebben mijn Heer weggehaald en ik weet niet waar ze hem hebben neergelegd'*.⁵⁶ Wanneer Jezus haar naam noemt herkent ze hem. *The King of Kings* volgt vanaf hier geheel het evangelie van Johannes en sluit af met de discipelen en de Maria's in de kamer waar Jezus zich laat zien.

In *The King of Kings* wordt Maria Magdalena neergezet als boetelinge en sekssymbool. Hoewel ze geen rol als volgeling heeft in de film, speelt ze wel een belangrijke rol bij de opstanding. Daardoor wordt nog sterker de indruk gewekt dat ze zich totaal bekeerd heeft van haar zonden.

JESUS CHRIST SUPERSTAR (1973)

Het jaar 1973 was bijzonder in de geschiedenis van de Jezusfilms, omdat dit het jaar was waarin twee gefilmde Jezusmusicals uit werden gebracht: *Godspell* en *Jesus Christ Superstar*. Beide musicals waren al uitgevoerd in de theaters.⁵⁷ Filmmaker Norman Frederick Jewison besloot om *Jesus Christ Superstar* te verfilmen.⁵⁸ Freek Bakker stelt in 'The Challenge' dat het karakter van het muzikale genre de relatie die de Jezusfilms met de Bijbel en historische werkelijkheid hebben lossert maakt.⁵⁹

De film begint met een shot waarin de complete cast uit de bus stapt op de plaats van de set: Israël. Ook Maria Magdalena (gespeeld door de Hawaïaanse Yvonne Elliman) stapt uit de bus. Ze kijkt in de spiegel, en heeft haar haren los. Magdalena speelt een grote rol in de film. Jezus (Ted Neeley) is veel te vinden tussen zijn groep volgelingen en Magdalena bevindt zich hier bijna altijd tussen. *Jesus Christ Superstar* legt de nadruk op de slechte relatie tussen Judas en Maria Magdalena. Judas is het niet eens met de acceptatie van Magdalena, want hij beschouwt haar als een hoer ('She doesn't fit with what you say'), maar Jezus blijft haar verdedigen. Ook verdedigt Jezus haar wanneer Judas voor onrust zorgt omdat Magdalena

⁵⁵ Johannes 20:15

⁵⁶ Johannes 20:13

⁵⁷ Bakker (2009), 26

⁵⁸ Bakker (2011), 84

⁵⁹ Bakker (2009), 27

Jezus' gezicht balsemt met olie, naar het verhaal van Lucas 7. De relatie tussen Maria Magdalena en Jezus lijkt innig. Freek Bakker stelt zelfs dat *Jesus Christ Superstar* suggereert dat Jezus en Magdalena een lichamelijke relatie hebben, omdat ze in een bepaalde scène in één bed liggen.⁶⁰ Ondanks de portrettering van Magdalena als hoer of 'lief' van Jezus, lijkt ze toch een hoge status in de film te hebben: opvallend is dat Magdalena tijdens de nummers het 'koor' van vrouwen leidt.

Hoewel Maria Magdalena in de evangeliën na de gevangenneming van Jezus pas weer in beeld komt bij de kruisiging, laat regisseur Norman Jewison Magdalena een rol spelen bij het verraad door Petrus. Ze ziet hoe Petrus ontkent dat hij bij Jezus hoorde en wijst hem op de voorspelling van Jezus. Hoewel de toon van Maria meer verbazing dan terechtstelling bevat, duidt het er wel op dat ze een fanatiek volgeling is. Bij de foltering van Jezus barst Magdalena in huilen uit. De kruisiging lijkt eerst niet in beeld te worden gebracht. Wanneer Jezus voor de opengebroken tombe staat is het Judas (en dus niet Maria Magdalena) die Jezus ziet en hem toezingt ('Jesus Christ, Superstar'). De kruisiging wordt pas later getoond. Maria Magdalena is hier wel bij aanwezig. Ze is de enige vrouw die naar de kruisiging kijkt – en ze kijkt niet van een afstand.

'Although the movie was shot in Israel, it did not pretend to give an accurate representation of the gospels'⁶¹ stelt Bakker. De evangeliën worden inderdaad niet gevolgd, maar zijn nog wel herkenbaar voor de kijker. Ook *Jesus Christ Superstar* gaat uit van het idee dat Magdalena een boetelinge was: Judas noemt Maria immers een hoer wanneer ze Jezus balsemt met olie. De film portretteert Magdalena voornamelijk als 'het lief' van Jezus, maar ook als een trouwe volgeling.

THE LAST TEMPTATION OF CHRIST (1988)

In de jaren tachtig leverde regisseur Martin Scorsese een grote bijdrage aan de verschijning van Jezus op het doek. Desondanks is *The Last Temptation of Christ* geen representatie van de evangeliën. De titel en ook de grote lijn van de inhoud van de film zijn ontleend aan een roman van de Griekse schrijver Nikos Kazantzakis.⁶² Het is een speculatief portret, een 'fictie',

⁶⁰ Bakker (2013), 31

⁶¹ Bakker (2009), 28

⁶² Bakker (2011), 133

gegrond in de evangeliën. Scorsese lijkt te proberen om de personages te plaatsen in een realistisch verleden door Palestina als ruw, zanderig en stoffig te portretteren⁶³, en door een poging te doen aan te sluiten bij de culturele gewoonten van het Midden-Oosten van vandaag. Er worden oosterse bruiloftsfeesten getoond, en prostituees, onder wie ook Maria Magdalena, die duidelijk als zodanig in beeld wordt gebracht. Dit heeft dan wel weer tot de kritiek geleid dat die gewoonten niet die van de tijd van Jezus hoeven te zijn.⁶⁴ Op deze manier heeft de regisseur geprobeerd een authentieke sfeer te creëren.

The Last Temptation of Christ is geen representatie van de evangeliën en als het om Bijbelse verwijzingen van Magdalena gaat, zijn er maar twee details die in de film terugkomen. Volgens de evangeliën was Maria Magdalena degene die met Jezus meereisde en zorgde voor de discipelen.⁶⁵ En ze ziet hoe Jezus gekruisigd wordt.⁶⁶ Scorsese laat geen opstanding zien waar Maria getuige van is, hoewel dit in de evangeliën wel gebeurt.⁶⁷

Verleider

Scorsese presenteert Magdalena (Barbara Hershey) als de naakte verleider. (Zoals de Satansengel aan het eind van de film zegt: 'Er is maar een vrouw, met vele gezichten') Scorsese maakt, zoals eerder gezegd, weinig Bijbelse verwijzingen, maar beroept zich wel, net als vele anderen, op het idee dat Maria Magdalena een prostituee was. Magdalena is naakt, ongesluierd en zit onder de tattoos. Ze heeft seks met tientallen mannen, inclusief Jezus (Willem Dafoe). Ze blijkt een prostituee geworden omdat Jezus niet met haar wilde trouwen. De rol van verleider komt ook op een andere manier naar voren. In de verleidingsscène uit Lucas 4:14, waar de duivel Jezus op de proef stelt, is de duivel een slang met de stem van Maria Magdalena. Hiermee wordt gerefereerd aan de verleidingsscène van Genesis 3. Wanneer Jezus in de woestijn wacht komt er een slang met Maria's stem naar hem toe: 'Je was eenzaam. Je hilde. Daarom kwam ik.'

⁶³ May, 68

⁶⁴ Bakker (2009), 37

⁶⁵ Lucas 8:2 en Marcus 15:40-41

⁶⁶ Matteüs 27:55-56, Lucas 23:49 en Johannes 19:25

⁶⁷ Matteüs 27:61, Marcus 15:47 en Johannes 20:1-18

Andere Bijbelverhalen

Scorcese 'leent' ook andere Bijbelverhalen voor zijn verhaal. Zo is er een scène waar Maria Magdalena gestenigd wordt en Jezus voor haar opkomt. Hier wordt het verhaal van de vrouw die betrap was op overspel gebruikt:

*'Toen brachten de schriftgeleerden en de farizeeën een vrouw bij hem die op overspel betrap was. Ze zetten haar het midden en zeiden tegen Jezus: 'Meester, deze vrouw is op heterdaad betrap toen ze overspel pleegde. Mozes draagt ons in de wet op zulke vrouwen te stenigen. Wat vindt u daarvan?'*⁶⁸

In de Bijbel staat nergens dat Magdalena gestenigd wordt. Net als anderen gebruikt Scorcese het portret dat hij van Maria maakt - dat van een verleidelijke prostituee die de wetten overtreedt – om andere Bijbelverhalen naar voren te halen. Ook het verhaal waarin een vrouw Jezus met kostbare olie balsemt komt terug in de film. Maar in plaats van dat de vrouw Jezus balsemt, gebeurt het andersom. Jezus balsemt de voeten van de vrouw. In de film wordt deze vrouw gerepresenteerd door Maria Magdalena. Scorcese portretteert Magdalena als een door Jezus geliefde vrouw, maar toch lijkt het belang van Maria Magdalena niet groot. De opstanding komt in deze film niet voor en Magdalena blijkt ook geen belangrijke discipel.

THE PASSION OF THE CHRIST (2004)

Regisseur Mel Gibson had een zware persoonlijke crisis doorgemaakt en besloot toen een film over Jezus te maken: *The Passion of the Christ* werd uitgebracht op Aswoensdag 25 februari 2004. Een paar dagen later had de film zijn productiekosten terugverdiend en werd het onder de Jezusfilms het grootste kassucces ooit op dat moment. Tegelijk is het een van de meest controversiële films die ooit gemaakt is.⁶⁹ *The Passion* toont de laatste 24 uur van Jezus' leven, beginnend met de tuin van Getsemane en eindigend met de opstanding.

The Passion is een traditionele vertelling van Jezus' verhaal gebaseerd op de synoptische evangeliën. De boodschap van de film is dat de goddelijke Christus leed en stierf aan het kruis om de mensheid te verlossen van haar zonden. Dit wordt duidelijk wanneer Jesaja 53:4-5 wordt aangehaald aan het begin:

⁶⁸ Johannes 8:3-5

⁶⁹ Bakker (2009), 40-42

'Maar hij was het die onze ziekten droeg, die ons lijdten op zich nam. Wij echter zagen hem als een verstoteling, door God geslagen en vernederd. Om onze zonden werd hij doorboord, om onze wandaden gebroken. Voor ons welzijn werd hij getuchtigd, zijn striemen brachten ons genezing.'

Maria Magdalena (Monica Bellucci) verschijnt voor de eerste keer nadat Jezus (Jim Caviezel) is gearresteerd; ze wordt wakker omdat Jezus' moeder Maria angstig wakker schrikt. De twee vrouwen blijven de hele film bij elkaar, terwijl ze passief het lijden van Jezus observeren. Alle vrouwen in *The Passion* staan voor de traditionele vrouwelijke ethiek. Zij zijn degenen die met inzicht in het voordeel van Jezus durven te spreken, bijvoorbeeld wanneer een menigte van vrouwen schreeuwt dat Jezus heilig is of wanneer Magdalena de Romeinse soldaten vraagt om Jezus te bevrijden. Cynthia Freeland wijst er in haar boek 'The Woman Who Loved Jesus' op dat feministen beweren dat

'to emphasize supposedly "female" approaches may serve both to validate and perpetuate our current system of gender roles'.⁷⁰

De vrouwen in *The Passion* kunnen dus van positieve betekenis zijn, maar ze zijn wel als een eendimensionaal stereotype afgebeeld. Volgens Freeland slaagt de focus van Gibson op het lijden van Jezus er niet in om Jezus' leer en de relatie met de vrouwelijke ethiek en de aanvaarding van vrouwen in discipelschap in beeld te brengen. Dit heeft ernstige gevolgen voor de representatie van Maria. Hoewel zij belangrijk is als een van Jezus trouwste volgelingen, valt ze niet op als individu.

Gibson koos ervoor om het verhaal van Magdalena als boetelinge te volgen; het idee dat in de Middeleeuwen groot werd. Dit blijkt uit een flashback van dit verhaal. Maria wordt in tegenstelling tot de moeder Maria meerdere malen getoond met haar hoofd onbedekt. De portrettering van Magdalena als sekssymbool wordt nog eens extra benadrukt door Belucci's eigen reputatie⁷¹, stelt Freeland.⁷² Omdat de film eindigt met slechts een kort fragment van de opstanding van Christus, is er geen belangrijke rol voor Maria Magdalena, behalve die van 'trouwe volgeling'. In die rol leeft ze wel heel erg met hem mee.

⁷⁰ Freeland, 155

⁷¹ Monica Belucci is naast actrice een Italiaans supermodel en wordt door haar publiek zeer aantrekkelijk gevonden

⁷² Freeland, 157

MARY (2005)

Hoewel de film diverse prijzen won, zijn de kritieken verdeeld. Verschillende recensies noemden de film een reactie op Mel Gibson's *The Passion of the Christ*, omdat haar verhaallijn de première van een controversiële film bevat en een regisseur die aan Gibson doet denken. De uitbeelding van Maria Magdalena door regisseur Abel Ferrara in *Mary* is echter heel anders dan in Maria in *The Passion of the Christ*. *Mary* volgt de emotionele en spirituele ontwikkeling van drie mensen die in verbinding met elkaar staan door de persoon van Maria Magdalena.

Allereerst volgt de film het verhaal van de regisseur Tony Childress (Matthey Modine). Hij speelt ook de hoofdrol van Jezus in zijn film *This is My Blood*. Ten tweede volgt de film Marie Palesi (Juliette Binoche), de actrice die Maria Magdalena speelt en na het filmen achterblijft in Jeruzalem omdat ze niet los kan komen van haar karakter. Ze wordt geleidelijk een met de geest van Maria Magdalena. Ten derde volgt *Mary* Ted Younger (Forest Whitacker), een televisiejournalist die aan een show werkt over het leven van Jezus. De karakters komen bij elkaar op het moment dat de film *This is My Blood* het doelwit wordt van bedreigingen door religieuze fundamentalisten.

Wat de film bijzonder interessant maakt is dat de controverse over *This Is My Blood* voortkomt uit de positie van Maria Magdalena in die film. De delen die *Mary* toont zijn afkomstig uit het Evangelie van Maria. Magdalena is dus afgeschilderd als een discipel van Jezus die een visie had die de andere discipelen niet hadden. Ze hoopt de andere discipelen te troosten, maar in plaats daarvan krijgt ze een ruzie met Petrus over haar recht om te prediken en haar blijkbaar speciale relatie met Jezus, die volgens Levi meer van haar hield dan van de andere discipelen. Dit discipelschap maakt Maria Magdalena een belangrijke persoon.

Mary richt zich op het lijden van de onderdrukten, zoals Nicole Brenez opmerkt in haar beknopte analyse van Ferrara's werk. Brenez legt uit hoe Maria zich door haar hoofdpersonen richt op

'the pathetic ways in which the psyche re-creates and upholds the individual.'⁷³

⁷³ Brenez, 58

Het personage van Palesi wordt één met Magdalena doordat ze zelf ontzettend onder de indruk raakt van haar rol. Tegelijk maakt ze door haar acteerprestaties grote indruk op Younger. Aan het einde van de film opent ze zijn ogen voor zijn immoraliteit. *Mary* eindigt op het moment dat Childress eindelijk in staat is om zijn hoopvolle beelden te tonen. De bioscoop is echter leeg door een bommelding.⁷⁴ Maria Magdalena is in *Mary* geportretteerd als belangrijke discipel in het vroege christendom.

B. Een vergelijking van de films

In dit deel van het hoofdstuk maak ik een vergelijking tussen de portretten van Magdalena die in de geanalyseerde films aangetroffen werden. De deelvraag hierbij luidt: *Hoe portretteren de vijf geanalyseerde films de verschillende rollen van Maria Magdalena in vergelijking tot elkaar?* Ik let, zoals in de inleiding al gezegd, op de volgende vier verschillende portrettingen van Maria: Maria als volgeling, als getuige van de opstanding, als leider en als sekssymbool. Uit het voorgaande is gebleken dat Maria meestal een of meer van deze vier typen toebedeeld krijgt. Het blijkt dat de films op dit punt belangrijke verschillen laten zien. Daarbij valt wel op dat Maria in alle geanalyseerde films een sekssymbool is, terwijl ze alleen in *The King of Kings* (en dan ook nog eens alleen in de langere versie) getuige is van de opstanding.

Maria Magdalena als volgeling

Hoewel Magdalena in *The King of Kings* (in de langere versie) wel een rol speelt bij de opstanding van Jezus, komt ze niet in beeld als volgeling. Wel lijkt het erop dat Magdalena na het uitdrijven van de demonen een volgeling is geworden: ze krijgt immers het uiterlijk van Jezus' moeder, die eruit ziet als een non. Anders geldt voor de Magdalena in *The Last Temptation of Christ*. Hoewel ze in laatstgenoemde film wel een goede band blijkt te hebben met Jezus (of in ieder geval een seksuele band), komt haar rol als volgeling niet nadrukkelijk naar voren. De regisseur Scorsese maakt dan ook amper gebruik van de evangeliën in zijn Jezusfilm. De Bijbelse evangeliën worden ook niet gebruikt in *Mary*, waar Maria juist wel als een belangrijke discipel wordt geportretteerd – een discipel met een visie. Deze portretting

⁷⁴ Brenez, 58

komt wel overeen met de portrettering van Magdalena in het Evangelie van Maria, waarin zij een belangrijke discipel is. In *Jesus Christ Superstar* is eveneens een belangrijke rol voor Magdalena weggelegd als het om het volgen van Jezus gaat. Wanneer Jezus zich tussen zijn groep volgelingen bevindt, is Magdalena hier bijna altijd bij. In Mel Gibson's *The Passion of Christ* wordt een traditionele vertelling van de evangeliën getoond. Gibson geeft geen bijzondere rol aan Magdalena: ze is een trouwe volgeling die het lijden van Jezus passief observeert en met hem meeleeft.

Maria Magdalena als getuige van de opstanding

Niet alle films laten de opstanding van Jezus zien. In de films waarin dit wel gebeurt, zoals *The King of Kings* en *Jesus Christ Superstar*, hebben de regisseurs verschillende keuzes gemaakt met betrekking tot de aanwezigheid van Maria Magdalena. *The King of Kings* volgt het evangelie van Johannes waarin Jezus verschijnt aan Magdalena en haar gebiedt dit aan zijn leerlingen te vertellen. *Jesus Christ Superstar* laat wel een opstanding laat zien, maar hoewel Magdalena een belangrijke rol in de film speelt, lijkt een rol als getuige van de opstanding niet voor haar weggelegd, maar voor Judas. *The Passion of the Christ* laat wel een klein fragment van de opstanding zien, maar sluit daarmee direct af. Er zijn dan ook geen getuigen.

Maria Magdalena als leider

In *The King of Kings* gebiedt Magdalena dat haar wagen, getrokken door zebra's, naar Judas wordt gebracht zodat ze Jezus kan ontmoeten. Ze is bazig en heeft macht – het lijkt alsof ze veel te zeggen heeft. Maar een rol als leider heeft ze alleen als courtesane. Ondanks de portrettering van hoer of 'lief' van Jezus, lijkt Maria Magdalena in *Jesus Christ Superstar* ook een soort leider in de film te zijn. Ze spreekt veel, er wordt veel over haar gesproken en opvallend is dat Magdalena tijdens de nummers het koor van vrouwen leidt. In *Mary* vestigt Magdalena extra haar aandacht op haar leiderschap. Dit gebeurt aan de ene kant zo duidelijk omdat de film gebaseerd is op het Evangelie van Maria, en aan de andere kant omdat de drie hoofdpersonen uit de film in door Maria in verbinding met elkaar staan. Dit maakt *Mary* tot een hele andere film dan de eerdergenoemde films. Ook in *The Last Temptation* lijkt Maria belangrijk te zijn. Hoewel Magdalena geen opstanding ziet en geen belangrijke volgeling blijkt, wordt haar stem wel voor belangrijke scènes gebruikt – de verleidingsscènes met de

slang in de woestijn. Magdalena blijkt geen groot belang te hebben in *The Passion of the Christ*. Ze is een van Jezus' trouwe volgelingen, maar valt niet op als individu. In de vijf films is Maria op een eigen manier leider. Alleen in *Mary* lijkt ze echt een leidende discipel te zijn.

Maria Magdalena als sekssymbool

In *The King of Kings* is Maria Magdalena rijk en wellustig gekleed; als een courtisane. In deze film is een seksuele relatie tussen Jezus en Magdalena niet van toepassing, hoewel het wel duidelijk blijkt dat Maria voor zij Jezus ontmoet veel seks heeft met andere mannen, zoals Judas. Dit in tegenstelling tot in *Jesus Christ Superstar*, waar de relatie tussen Magdalena en Jezus zeer innig is, en er gesuggereerd wordt dat Jezus en Maria een lichamelijke relatie hebben. Ook Scorsese portretteert Magdalena als een prostituee. In *The Last Temptation of Christ* heeft Maria seks met tientallen mannen, inclusief Jezus. 'Het volk' is niet blij met Magdalena in deze positie: ze overtreedt de wetten van Mozes. Ook in *The Passion of the Christ* blijkt Magdalena een status als sekssymbool te hebben: ze komt meerdere malen in beeld met onbedekte haren en de actrice die Maria speelt heeft eveneens een reputatie als sekssymbool. Hoewel in *Mary* Magdalena niet wordt getoond als sekssymbool, heeft ze een speciale relatie met Jezus. De andere discipelen zijn jaloers omdat Jezus meer van haar houdt dan van hen.

Opvallend is dat alle films Maria Magdalena als sekssymbool portretteren. In *The King of Kings*, *The Last Temptation of Christ* en *Jesus Christ Superstar* wordt Maria zelfs als prostituee gepresenteerd. De status van sekssymbool blijkt nog prominenter aanwezig dan haar status als vooraanstaand volgeling, ondanks dat deze rol degene is die Maria in de gnostische geschriften en Bijbelse bronnen zo groot heeft gemaakt. Ook is zij slechts in één film getuige van de opstanding. Daarnaast is opmerkelijk dat de Maria in de meeste films niet op de achtergrond blijft. Volgeling of niet, ze blijkt een belangrijk persoon te zijn, met een bepaald soort macht – in *The King of Kings* en *Jesus Christ Superstar* krijgt Maria deze macht door haar vrouwelijkheid, in *Mary* door haar hoge kwaliteiten als discipel. Het lijkt erop dat de regisseurs van de geanalyseerde films niet bepaald de evangeliën volgden. Omdat er zo weinig bekend is over Magdalena, laat vooral een medium als film – waarin een beeld veel kan tonen – ruimte over voor eigen interpretatie. Dit is precies wat de regisseurs van de films hebben gedaan: ze

hebben zich laten inspireren door de teksten en denkbeelden die er waren over Magdalena, en vulden aan de hand daarvan haar karakter in.

4. CONCLUSIE

Aan het slot van haar boek 'The Mary Magdalene Tradition' stelt Holly Hearon:

'We are all storytellers to one degree or another, whether we are writing a story of Christian origins, reframing a story in a sermon, or weaving the tekst into the story of our lives. Although we may not always recognize them as such, our stories are acts of persuasion as we struggle to see our way through the polemics that define the path before us.'⁷⁵

Mijn scriptie geeft een antwoord op de vraag: *Hoe wordt Maria Magdalena geportretteerd in films in verhouding tot de oude christelijke geschriften?* Zoals Hearon al aangeeft hadden de schrijvers van *The King of Kings*, *Jesus Christ Superstar*, *The Last Temptation of Christ*, *The Passion of the Christ* en *Mary* allemaal een ander verhaal te vertellen en worstelden zij zich ieder een eigen weg door de discussies die over haar bestaan. De films stellen het belang van Maria Magdalena op verschillende manieren vast. Volgelinge of niet, ze blijkt in de films een belangrijk persoon te zijn, met een bepaald soort macht – in *The King of Kings* en *Jesus Christ Superstar* krijgt Maria deze macht door haar vrouwelijkheid, in *Mary* door haar hoge kwaliteiten als discipel. Wanneer Maria een grotere invloed heeft in de film, zoals in *Mary*, wordt ze meer uitgebeeld en gezien als een individueel persoon. Maar het is ook waar te nemen dat wanneer die invloed ontbreekt, haar persoonlijke belang afneemt, zoals in *The Passion of the Christ*.

De regisseurs van de verschillende films hebben zich laten inspireren door de teksten en denkbeelden die er waren over Magdalena, en vormden aan de hand daarvan haar karakter. *Mary* is de enige film die op niet-Bijbelse geschriften is gebaseerd. Regisseur Abel Ferrara liet zich inspireren door de gnostische Magdalena. In hoofdstuk 1 haalde ik Elaine Pagels aan die stelt dat Maria Magdalena gebruikt wordt door gnostische auteurs om te suggereren dat vrouwelijke activiteit de mannelijke leiders van de orthodoxe gemeenschap uitdaagden.⁷⁶ In *Mary* komt deze onorthodoxe, leidinggevende Magdalena duidelijk naar voren, omdat ze wordt geportretteerd als een discipel met een duidelijke visie. In hoofdstuk 2 noemde ik dat Magdalena in de Middeleeuwen geportretteerd werd als boetelinge, een imago gebaseerd op een samenvoeging van Bijbelse gegevens. Opvallend is dat bijna alle films aan dit wetenschappelijk gezien onwaarschijnlijke imago vasthouden. In *The King of Kings*, *The Last*

⁷⁵ Hearon, 196

⁷⁶ Zoals uitgelegd in Pagels (1989), 13-15 en in de Boer (2002), 6

Temptation of Christ en *Jesus Christ Superstar* wordt Maria als prostituee uitgebeeld, en de status van sekssymbool blijkt nog prominenter dan haar status als volgeling, ondanks dat deze rol degene is die Maria zowel in de gnostische geschriften en in de Bijbel zo groot maakte. De rol van Maria als getuige van de opstanding in de Bijbel, die ik in hoofdstuk 2B uitgebreid heb behandeld, wordt in de geanalyseerde films niet duidelijk in beeld gebracht. Omdat er zo weinig bekend is over Magdalena, laat vooral een medium als film – waarin een beeld veel kan tonen – ruimte over voor eigen interpretatie. Dit is precies wat de regisseurs van de films hebben gedaan: ze hebben zich laten inspireren door de teksten en denkbeelden die er waren over Magdalena, en vulden aan de hand daarvan haar karakter in.

LITERATUURLIJST

Freek L. Bakker (2009), *The Challenge of the Silver Screen: An Analysis of the Cinematic Portraits of Jesus, Rama, Buddha, and Muhammed*, Leiden e.a.: Brill

Freek L. Bakker (2011), *Jezus in Beeld: een studie naar zijn verschijnen op het witte doek*, Westervoort: Uitgeverij van Gruting

Freek L. Bakker (2013), 'Jezus en de seks in Jezusfilms', *Interpretatie* 21,5, p. 30-32

Esther de Boer (1996), *Maria Magdalena: De mythe voorbij. Op zoek naar wie zij werkelijk is*, Zoetermeer: Meinema

Esther de Boer (2002), *The Gospel of Mary: Beyond a Gnostic and a Biblical Mary Magdalene*, (Kampen: Dissertatie Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland)

Nicole Brenez (2007), *Abel Ferrara*, Urbana: University of Illinois Press [vertaald door A. Martin]

Dan Burstein (2006), *Secrets of Mary Magdalene: The Untold Story of History's Most Misunderstood Woman*, New York: Vanguard Press

Theresa Coletti (2013), *Mary Magdalene and the Drama of Saints: Theater, Gender and Religion in Late Medieval England*, Pennsylvania: Pennsylvania Press

Bart Ehrman (2006), *Peter, Paul, and Mary Magdalene: The Followers of Jesus in History and Legend*, Oxford: Oxford University Press

Cynthia Freeland (2004) 'The Women Who Loved Jesus: Suffering and the Traditional Feminine Role', in: J.J.E. Gracia (red.), *Mel Gibson's Passion and Philosophy: The Cross, the Questions, the Controversy*, Chicago, IL: Open Court, p. 151-163

Jorge J.E. Gracia (red.) (2004), *Mel Gibson's Passion and Philosophy: The Cross, the Questions, the Controversy*, Chicago, IL: Open Court

Holly E. Hearon (2004), *The Mary Magdalene Tradition: Witness and Counter-Witness in Early Christian Communities*, Collegeville, MN: Liturgical Press

Karen L. King (2003), *The Gospel of Mary of Magdala: Jesus and the First Woman Apostle*, Santa Rosa CA: Polebridge Press

Antti S. Marjanen (1996), *The Woman Jesus Loved: Mary Magdalene in the Nag Hammadi and Related Documents*, Leiden: Brill

John R. May (1997), 'Contemporary Theories Regarding the Interpretation of Religious Film', in: John R. May (red.), *New Image of Religious Film*, Franklin: Sheed & Ward, p. 17-37

William S. Miller (2009), 'Subordinate Woman or Favored Leader: Portrayals of Mary Magdalene in Christian Canonical & Non-Canonical Gospels', in: *Construction the Past*, Bloomington: Illinois Wesleyan University, p. 47-59

Elisabeth Moltmann-Wendel (1982), *Bij Jezus tellen vrouwen mee: evangelieverhalen doorbreken gevestigde patronen*, Baarn: Ten Have [vertaald door A. Rademaker-Brey]

Elaine H. Pagels (1978), 'Visions, Appearances, and Apostolic Authority: Gnostic and Orthodox Traditions', in: B. Aland (red.), *Gnosis: Festschrift für Hans Jonas*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, p. 415-430

Elaine H. Pagels (1989), *The Gnostic Gospels*, New York: Vintage Books

Jane S. Webster, (z.j.) 'Mary Magdalene in The Last Temptation of Christ' (versie 20 juni 2015), <http://www.bibleodyssey.org/en/people/related-articles/mary-magdalene-in-the-last-temptation-of-christ.aspx>